

Євгенія В. Олійник

УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ ПІДПРИЄМСТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КЛАСИЧНИХ ТА СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ

У статті досліджено зміст класичних та сучасних економічних теорій, які формують наукове підґрунтя для сучасної концепції управління основними засобами вітчизняних підприємств. Розглянуто положення теорії капіталу, теорії інвестицій, теорії організації, що дало можливість систематизувати закономірності, які є логічною основою для підвищення ефективності управління основними засобами на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: основні засоби; теорії управління; капітал; інвестиції.

Табл. 1. Рис. 1. Літ. 18.

Евгения В. Олейник

УПРАВЛЕНИЕ ОСНОВНЫМИ СРЕДСТВАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ КЛАССИЧЕСКИХ И СОВРЕМЕННЫХ ТЕОРИЙ

В статье исследовано содержание классических и современных экономических теорий, которые формируют научный фундамент для современной концепции управления основными средствами отечественных предприятий. Рассмотрены положения теории капитала, теории инвестиций, теории организации, что позволило систематизировать закономерности, являющиеся логической основой для повышения эффективности управления основными средствами на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: основные средства; теории управления; капитал; инвестиции.

Ievgeniia V. Oliynyk¹

FIXED ASSETS MANAGEMENT IN THE FRAMEWORKS OF CLASSICAL AND CONTEMPORARY THEORIES

This article analyzes the contents of classical and contemporary economic theories which form the scientific basis for the new concept of fixed assets management at domestic enterprises. The theory of capital investment is considered along with the organization theory, in order to outline the logical basis for improvement in fixed assets management at domestic enterprises.

Keywords: fixed assets; management theory; capital; investments.

Постановка проблеми. Ігнорування важливості проблем забезпечення ефективного управління основними засобами вже протягом тривалого часу як на рівні вітчизняної науки, так і на рівні промислових підприємств, призвело до:

по-перше, відсутності системних наукових досліджень з роз'ясненням наслідків такої політики для окремих підприємств, галузей, господарства загалом;

по-друге, накопичення критичної маси морально та фізично застарілого обладнання в промисловому секторі економіки України та відсутності значимих ресурсів та дієвих мотивів вирішення даної проблеми.

Управління основними засобами промислового підприємства як системний процес потребує, насамперед, чіткого наукового обґрунтування та врахування загальних тенденцій розвитку економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки вітчизняна наука досліджує переважно існуючі проблеми вітчизняних підприємств, а останні значною

¹ Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine.

мірою відстають від аналогічних зарубіжних підприємств, зважаючи на кількісно-якісні характеристики їх діяльності, то мають місце відмінності не лише в об'єктах дослідження, а й у теоретичних висновках. Саме тому в нашому дослідженні зосередимо увагу на працях, перш за все, зарубіжних вчених, зокрема, Дж. Кейнса [1], Дж. Робінсона [16], І. Фішера [10; 11] та інших.

Мета дослідження полягає в узагальненні змісту наукових теорій, які формують концептуальну основу ефективної системи управління основними засобами в сучасних умовах та визначенні завдань вітчизняних підприємств, які виникають у даному контексті.

Основні результати дослідження. Поняття «основні засоби» в класичних та сучасних наукових теоріях використовується в змістовному значенні поняття «капітал». Також величину основних засобів підприємства слід розглядати як результат інвестицій у попередні періоди. Крім того, забезпечення стійкого розвитку сучасного підприємства не можна розглядати без ув'язки з процесами відтворення матеріальної основи виробництва, тобто основних засобів.

Беручи до уваги ці обставини, можна констатувати, що теоретичну основу сучасної концепції управління основними засобами формують класичні та сучасні теорії капіталу, теорії інвестицій та теорії організацій.

Розуміння еволюції зазначених наукових теорій надає можливість визначити основні закономірності розвитку реальних процесів оновлення основних засобів та забезпечити їх використання при формуванні ефективної системи управління на вітчизняних підприємствах (рис. 1).

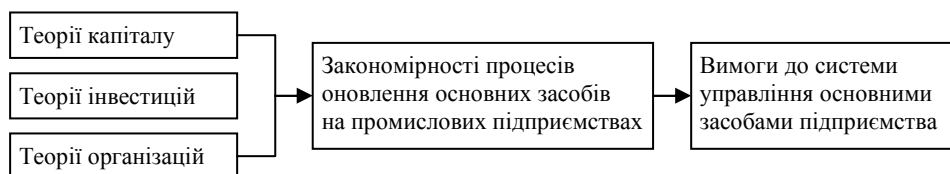

Рис. 1. Трансформація теоретичної бази сучасної науки в управлінську практику, авторська розробка

1. Теорії капіталу були і залишаються базовими в процесі дослідження механізмів функціонування економічних суб'єктів в умовах ринкової економіки та формують основу для сучасного розуміння закономірностей розвитку капіталу (основних засобів) підприємства.

Теорія капіталу є предметом майже безперервної полеміки науковців. Суперечки, які періодично виникають, пов'язані, перш за все, з двоїстою природою самого капіталу, фінансовою та матеріальною. На цьому наголошується в працях і сучасних вчених, зокрема, К. Блісса, А. Кохена та Дж. Гаркота [8].

Суто економічний підхід передбачає трактування капіталу як сукупності основних засобів, що використовуються у виробництві. Саме такої точки дотримувався ще А. Сміт [5]. Більш широко до капіталу як до категорії підійшов К.Маркс [3], який розглядав його як вартість, що зростає, дослідив його види та форми, етапи кругообігу.

Фінансовий підхід базується на вартісних характеристиках, оскільки для формування основних засобів потрібно сформуванню достатній обсяг інвести-

цій. Крім того, з плином часу постійно виникає реальна потреба у здійсненні вартісної оцінки основних засобів.

Загалом, поняття «капітал» є багатограним, а тому, розробляючи концепцію управління основними засобами, слід зважати на всі відмінності та особливості.

Одним з перших природу капіталу і з позицій капітальних благ, і з урахуванням вартісних характеристик, вивчав І. Фішер [10, 90–97]. Вчений визначив капітал як «кількість багатства, що існує в певний момент часу» [11, 66]. Іншими словами, величина основного капіталу підприємства повинна відповідати періоду часу, що розглядається.

Досліджуючи обсяг необхідного основного капіталу для окремого підприємства, слід зважати на те, в межах якої галузі воно функціонує. Адже «виробництво в кожній галузі вимагає тих чи інших затрат реального капіталу» [2, 408]. Для встановлення обсягу необхідного основного капіталу сучасного підприємства потрібно дослідити показники забезпеченості основним капіталом галузевих лідерів.

Наступним важливим аспектом, який визначає теорія капіталу, є динаміка його величини та взаємозв'язок між величиною капіталу та величиною доходів. Накопичення капіталу створює постійну тенденцію до розширення виробництва, на чому наголошував ще М.І. Туган-Барановський [6, 675]. Крім того, дохід підприємства є величиною похідною від вартості капітальних товарів, як вважав І. Фішер [11, 14]. Завдання нарощування обсягів виробництва та одержання стабільних доходів у будь-який момент часу визначає актуальність застосування наукового підходу до управління процесами відтворення та розширення основного капіталу підприємства.

Будь-який власник підприємства самостійно обирає комбінацію виробничих ресурсів в контексті максимізації доходу. Однак ще в середині ХХ ст. стала зрозумілою загальна тенденція заміни праці на капітал. Так, наприклад, Дж. Робінсон зазначав, що «чим вищою стає заробітна плата, тим активніше вона замінюється капіталом, технічно-складними основними засобами» [16, 92].

У національній економіці відсутні стимули до активного відтворення основних засобів. Збереженню низького рівня капіталомісткості виробництва сприяє порівняно низька заробітна плата.

Таким чином, основний капітал, який використовується підприємством: *по-перше*, являє собою раніше вироблений продукт, а отже загальний рівень розвитку науки, техніки і технології, виробництва в країні значною мірою визначає характеристики основних засобів, які використовуються в країні;

по-друге, має характеристики, які пов'язані з характеристиками людсько-го та фінансового капіталу підприємства;

по-третє, зростає та оновлюється відповідно до циклічності розвитку економіки країни.

Саме таке розуміння капіталу визначає теоретичну основу дослідження та необхідність відслідкування подальшої еволюції наукової думки в питаннях розвитку основного капіталу підприємства.

2. *Теорії інвестицій в основні засоби на мікрорівні.* Величина основного капіталу є результатом тієї інвестиційної політики, яку здійснює підприємство. Теорії інвестицій формують розуміння закономірностей здійснення інвестицій та збільшення на цій основі основного капіталу підприємства.

Від чого залежить обсяг інвестицій в основні засоби окремого підприємства? Чинники, традиційно, можна поділити на внутрішні та зовнішні.

Класики економічної теорії П.А. Семюельсон та В.Д. Нордгауз стверджували, що підприємства здійснюють інвестиції під дією доходів, затрат і сподівань [4, 171].

Формування основного капіталу потребує значних інвестицій і на відносно тривалий строк. Тому періоду посиленого будівництва передують ряд умов: «висока інтенсивність заощаджень, відносний надлишок пропозиції та дешева позикового капіталу, його акумуляція в розпорядженні потужних фінансових та підприємницьких центрів, низький рівень товарних цін, який стимулює заощадження та довгострокове вкладення капіталу» [2, 453]. Це підтверджує важливість створення макроекономічних умов в країні для активізації процесів інвестування в основний капітал окремих підприємств.

Мотивом до інвестування з позицій особи, на думку Дж.М. Кейнса, є гранична ефективність капіталу, тобто «відношення, яке пов'язує очікуваний дохід від капітального майна та ціну його пропозиції або відновлювальну вартість» [1, 147].

Забезпечити розвиток теорії інвестицій намагаються і сучасні вчені, не залишаючи дане питання поза увагою. Так, японський вчений Н. Шінада [18] наголосив, що фірма повинна враховувати рівень власної продуктивності та рівень найвищої продуктивності в галузі. Відповідно, в галузях з високим рівнем імовірності росту попиту на продукцію, що залежить від технологічності її випуску, спостерігається вищий рівень інвестиційної активності.

Теорія інвестицій дає також відповідь і на запитання щодо кількісних показників здійснюваних інвестицій. Витрати на придбання нового обладнання на невеликих підприємствах розвинених країн складають 70% від загального обсягу здійснюваних інвестицій та понад 85% на великих фірмах [13]. Це підтверджується і висновками, наведеними в [9]. Провівши опитування серед керівництва досліджуваних у праці компаній Ф. Діарі [9] зазначає, що 79% керівників висловились за пріоритетне спрямування прибутку на інвестиції в основні засоби.

Загалом, здійснювані підприємством інвестиції в основні засоби:

по-перше, забезпечують формування базисного ресурсу підприємства (основних засобів), стан якого визначає характеристики інших видів ресурсів (трудових, нематеріальних);

по-друге, являють собою результат співвідношення внутрішньої потреби підприємства та зовнішніх макроекономічних умов, а це означає, що вирішення питання активізації інвестиційної діяльності лежить в площині загальноекономічної ситуації;

по-третє, повинні мати кількісно-якісні характеристики, які б відповідали вимогам галузі, ринку, сучасному етапу розвитку НТП.

3. Теорії розвитку організації. Розуміння закономірностей розвитку організацій та теоретичне пояснення умов забезпечення стійкого розвитку дає можливість визначити системні характеристики виробничого потенціалу сучасного конкурентоспроможного підприємства.

Сучасна теорія розвитку підприємства базується на традиційному розумінні того, що розвиток підприємства – це збільшення і кількісних, і якісних показників [15]. Іншими словами, розвиток як сталий стан підприємства розглядається як здатність отримувати та нарощувати додану вартість за рахунок оптимізації зміни виробничих факторів, масштабів виробництва. Розвиток в окремих умовах – це просте виживання, а загалом – це здатність стійко розвиватись у будь-який момент часу. Відповідно, кількісні та якісні характеристики основного капіталу слід розглядати як основу розвитку, а в окремі періоди – як основу виживання підприємства.

Теорія розвитку фірми традиційно спрямовується на дослідження ключових факторів успіху. І хоча досить часто розвиток підприємств у сучасних умовах пов'язують з нематеріальними ресурсами, матеріальні фактори, які тривалий час вважались вченими визначальними чинниками організаційного успіху, залишаються під постійним прицілом. Так, А. Лонгвіст [14], досліджуючи роль нематеріальних чинників, розглядає основні засоби в загальній класифікації ресурсів підприємства та наголошує на їх важливості при формуванні успішної бізнес-моделі підприємства [14, 28].

Перехід в зарубіжній науковій літературі [7] до дослідження значущості не просто ресурсів, а стратегічних ресурсів, можливостей, став можливим лише в умовах реального вирішення проблеми ресурсного забезпечення в класичному розумінні. У праці, присвяченій розкриттю методологічних питань стратегічного менеджменту [12], визначається роль ресурсних стратегій як базисних. Крім того, ряд зарубіжних вчених [17] наголошують на власне економічному базисі сучасного стратегічного менеджменту, а це фактично означає, що основний капітал залишається матеріальною основою функціонування сучасного підприємства, яка має стратегічне значення.

Таким чином, наукові теорії підтверджують, що в сучасних умовах розвиток чи саморозвиток вимагає поліпшення не лише нематеріальних та інтелектуальних ресурсів, а й матеріальних, відповідно до стратегічних завдань підприємства.

Проведений огляд змісту наукових теорій надає можливість узагальнити базисні теоретичні положення, які і визначають концепцію управління основними засобами підприємства (табл. 1).

Представлені в табл. 1 положення дозволяють сформулювати змістовні характеристики сучасної концепції управління основними засобами з позицій системного підходу та з урахуванням досягнень наукових теорій.

Висновки та перспективи подальший досліджень. Сучасні вітчизняні підприємства потребують нагального вирішення проблеми відтворення основних засобів, що є можливим виключно за умови врахування досягнень сучасної науки.

Логіка процесу управління основними засобами повинна вибудовуватись, на нашу думку, з урахуванням змісту теорії капіталу, теорії інвестицій та

теорії організацій. Висновки як класиків, так і сучасних вчених укладаються у запропонований нами комплексний підхід до вирішення зазначеної проблеми.

Таблиця 1. Теоретична база сучасної концепції управління основними засобами, авторська розробка

Теорії капіталу	Теорії інвестицій	Теорії організацій
<p>- основні засоби – один з видів капіталу підприємства;</p> <p>- збільшення капітальних благ відбувається нерівномірно;</p> <p>- накопичення капіталу має постійну тенденцію до розширення виробництва;</p> <p>- дохід підприємства є величиною похідною від вартості капітальних товарів;</p> <p>- чим вищою стає заробітна плата, тим активніше вона замінюється капіталом, технічно складними основними засобами.</p>	<p>- інвестиції в основні засоби є основним напрямом здійснюваного на підприємства інвестування;</p> <p>- інвестиції в основні засоби залежать від багатьох чинників;</p> <p>- збільшення обсягу основних засобів потребує великого обсягу інвестицій, залучених на довгостроковій основі;</p> <p>- інвестицій в основні засоби характеризуються нестабільністю;</p> <p>- інвестиції в основні засоби частіше розглядаються через призму альтернативного їх розміщення на фінансовому ринку;</p> <p>- інвестиції в основні засоби повинні здійснюватися відповідно до планів та стратегій.</p>	<p>- основні засоби є важливим індикатором здатності підприємства до саморозвитку;</p> <p>- основні засоби відносяться до стратегічних ресурсів підприємства;</p> <p>- кількісно-якісні характеристики основних засобів визначають спроможність підприємства створювати додану вартість;</p> <p>- розвиток сучасного підприємства відбувається на основі взаємного впливу матеріальних та нематеріальних активів.</p>

Подальших досліджень потребують питання формування концепції управління основними засобами вітчизняних підприємств, оскільки вони повинні вирішувати і питання подолання відставання, і питання забезпечення розвитку.

1. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное / Вступ. статья Н.А. Макашевой. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.
2. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избранные труды / Международный фонд Н.Д. Кондратьева; Институт экономики РАН. – М.: Экономика, 2002. – 765.
3. Маркс К. Капитал. – М.: Политиздат, 1987. – 463 с.
4. Семюельсон П.А., Нордгауз В.Д. Макроекономіка / Пер. с англ. – К.: Основи, 1995. – 544 с.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов // ig.nmu.org.ua.
6. Туган-Барановский М.И. Избранные сочинения: В 2-х т. / Науч. ред. и автор вступ. статьи Л.И. Дмитриченко. – Донецк: ДонГУЭТ, 2004. – Т. 2. Основы политической экономики. – 686 с.
7. Amit, R., Schoemaker, P.J. (1993). Strategic assets and organizational rent. *Strategic Management Journal*, 14: 33–46.
8. Bliss, C., Cohen, A.J., Harcourt, G.C. (2005). *Capital Theory*. Printed and bound in Great Britain by MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall. 562 p.
9. Deari, F. (2010). Investments and Financing Sources of Businesses: Evidence from Pollog Region. *Economics and Organization*, 7(2): 245–251.
10. Fisher, I. (1906). *The Nature of Capital and Income*, The Macmillan company. London. 413 p.
11. Fisher, I. (1974). *The Theory of Interest*. Chapter I. Augustus M. Kelley Publishers Clifton.
12. Katsoulakos, T., Katsoulacos, Y. (2007). Strategic management, corporate responsibility and stakeholder management. *Corporate Governance*, 7(4): 355–369.
13. Licandro, O., Maroto, R., Puch, L.A. (2005). Innovation, machine replacement and productivity // www.iae.csic.es.

14. *Lonnqvist, A.* (2002). Measurement of Intangible Assets – an Analysis of Key Concepts. *Frontiers of E-Business Research*, 275–293.
15. *Mao, H.* (2009). Review on Enterprise Growth Theories. *International Journal of Business and Management*, 8(4): 20–23.
16. *Robinson, J.* (1954). The Production Function and the Theory of Capital. *Review of Economic Studies*, 21(2)Ж 81–106.
17. *Rumelt, R.P., Schendel, D., Teece, D.J.* (1991). Strategic Management and Economics. *Strategic Management Journal*, 12(Special Issue: Fundamental Research Issues in Strategy and Economics): 5–29.
18. *Shinada, N.* (2007). Japanese corporate fixed investment under uncertainty of productivity growth. *Policy and Governance Working Paper Series #128 // coe21-policy.sfc.keio.ac.jp*.

Стаття надійшла до редакції 6.02.2015.